

PRIVREDNA DRUŠTVA
BEZ ZAPOSLENIH: TAJNA
BROJNOSTI I USPEHA

Junaci našeg doba

Preduzeća bez zaposlenih i sa jednim zaposlenim činila su skoro polovinu privrednih društava u Srbiji u 2012. godini. Iako to nije jedinstven srpski fenomen, vredi se zapitati u čemu je tajna njihovog opstanka kod nas?

Piše: Milan Stefanović, stručni savetnik USAID Projekta za bolje uslove poslovanja

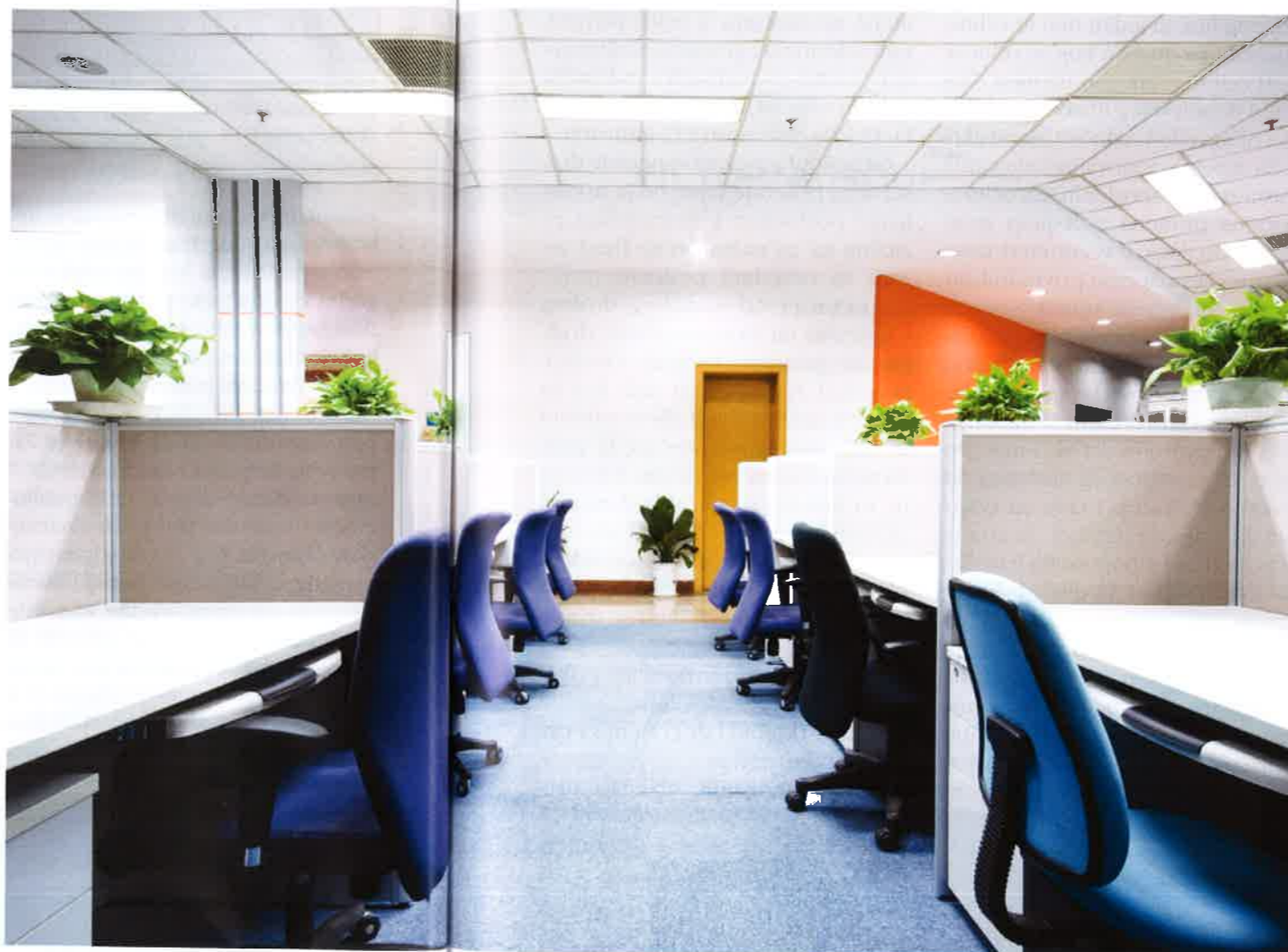
Prema makroekonomskim podacima Agencije za privredne registre, u toku 2012. god. privrednu aktivnost u Srbiji obavljalo je 107.363 privredna društva, sa ukupno 1.004.336 zaposlenih. Više od četvrtine, i to godinama unazad, čine privredna društva koja posluju bez zaposlenih. U 2012. godini ih je bilo 24.370 ili 26,2%, a u 2011. godini 24.833, ili 26,4% od ukupnog broja privrednih društava. Najviše takvih preduzeća posluje u sektoru

trgovine na veliko i malo (8.644), prerađivačke industrije (4.338) i u oblasti stručne, naučne, inovacione i tehničke delatnosti (2.662). Interesantno je da je u 2012. godini poslovalo i 21.255 društava sa jednim zaposlenim, što čini 22,8% društava, a u 2011. godini 21.239, što čini 23,1% njih. Uzeta zajedno, društva bez i sa jednim zaposlenim, dakle, čine skoro polovinu privrednih društava u Srbiji, ili tačnije 49% u 2012. god.

Ekonomski značaj društava bez zaposlenih nije mali, što se vidi u njihovom povećanom učešću u ključnim finansijskim performansama ukupne privrede. Premda ova društva i dalje ostvaruju značajan deo kumuliranih i neto gubitka, i to 18,3% i 13,5% respektivno, društva koja posluju bez zaposlenih, u 2012. godini su usled povećanog bilansnog potencijala za polovinu i gotovo udvostručenog kapitala u odnosu na prošlogodišnje nivoe, angažovala skoro desetinu ukupnih sredstava, odnosno kapitala privrede u Srbiji, i to 10,6% i 9,1% respektivno, što predstavlja značajno povećanje u odnosu na 2011. god., kada su ova procentualna učešća bila manja, i to 7,6% odnosno 5%. Istovremeno, ova društva ostvaruju svega 1,3% poslovnih prihoda i 2,9% neto dobitka ukupne privrede.

Zakon o privrednim društvima ne postavlja uslov zaposlenih za punovažnost osnivanja društva i njegovu registraciju. Društvo može da ima samo osnivača - jednog člana (jednočlano društvo), odnosno više osnivača-članova, bez zaposlenih. Osnivač-član može da bude direktor-zastupnik tog društva ili može sa trećim licem zaključiti ugovor o uređenju međusobnih prava, obaveza i odgovornosti direktora, kojim direktor ne zasniva radni odnos.

Društva bez zaposlenih nisu karakteristična samo za privredu Srbije. Prema podacima Američkog zavoda za statistiku i Američke uprave javnih prihoda iz 2012. godine, u SAD ima više od 21 miliona



biznisa (privrednih entiteta) bez zaposlenih. Procene poslovne populacije koje daje Sektor za poslovanje, inovacije i veštine u Vladi Velike Britanije pokazuju da je u ovoj zemlji u 2012. godini bilo 3.557.255 biznisa bez zaposlenih, što čini 74% od svih privatnih biznisa u Velikoj Britaniji.

Ambijent u kome posluju društva u Srbiji, uključujući društva bez zaposlenih, karakteriše kriza likvidnosti, koja je naročito vidljiva od izbijanja globalne ekonomsko-finansijske krize u 2008. god. Zbog neizmirenih dugova u iznosu od 172,8 milijardi dinara, ne računajući kamate, poslednjeg dana juna 2013. god. bili su, prema podacima Narodne banke Srbije, blokirani računi 44.677 privrednih subjekata.

Loša strana dobrog poteza

Kao i druga društva, iz ugla legalnosti i etičnosti, društva bez zaposlenih možemo podeliti na ona koja posluju izvan zakona i dobrih poslovnih običaja i ona koja posluju u skladu sa zakonom i dobrim poslovnim običajima.

Faktor od velikog značaja za broj društva bez zaposlenih je omogućavanje osnivanja društva s ograničenom odgovornošću (društva bez zaposlenih su, po pravilu, društva s ograničenom odgovornošću) sa 100 dinara osnivačkog kapitala kroz odredbe Zakona o privrednim društvima (prethodno 500 evra), što je doprinelo ubrzanju procedure osnivanja društva. Pozitivni efekti se ogledaju u velikom "skoku" Srbije u međunarodnom rangiranju Svetske

banke - izveštaj o lakoći poslovanja (Ease of Doing Business) za 2013. god. - čak za 49 mesta (sa 91. mesta u merenju za 2012. god. na 42. mesto u 2013. god.), što treba da pozitivno utiče na povećanje broja novih biznisa i priliv stranih investicija u Srbiju.

Međutim, na ovaj način se utiče i na povećanje broja društava bez zaposlenih koja posluju izvan granica zakona i dobrih poslovnih običaja. Takva društva obavljaju različite poslove u sferi tzv. sive ekonomije, privrednih prevara, izbegavanja plaćanja obaveza po osnovu javnih prihoda i komercijalnih dugova, pranja novca, „nameštanja“ tendera i sličnih nedozvoljenih radnji, predstavljajući tako nelojalnu konkurenciju onima koji posluju u skladu sa za-

konom i dobrim poslovnim običajima i podstiču opštu krizu likvidnosti privrede.

U cilju sprečavanja ovakvih pojava, Krivični zakonik propisuje krivično delo „Zloupotreba položaja odgovornog lica“, propisujući da odgovorno lice koje iskorišćavanjem svog položaja ili ovlašćenja, prekoračenjem granica svog ovlašćenja ili nevršenjem svoje dužnosti pribavi sebi ili drugom fizičkom ili pravnom licu protivpravnu imovinsku korist ili drugom nanese imovinsku štetu, kazniće se zatvorom od tri meseca do tri godine. Ako je izvršenjem ovog dela pribavljena imovinska korist u iznosu preko 450.000 dinara, odnosno 1.500.000 dinara, učinilac će se kazniti zatvorom od šest meseci do pet godina, odnosno od dve do deset godina.

Zaprečenom kaznom za ovo krivično delo, kao i zaprečnim kaznama za druga krivična i kaznena dela protiv privrede (od kojih su neka skoro uneta u zakonodavstvo), treba preventivno da se utiče na smanjenje broja zloupotreba u oblasti privrede i tako doprinese boljoj likvidnosti. U tom cilju potrebno je i veće korišćenje zaštitnih mera i mera bezbednosti zabrane obavljanja funkcije, poziva, poslova, delatnosti i dužnosti u krivičnim, prekršajnim i postupcima za privredne prestupe za izvršena krivična i druga kaznena dela protiv privrede propisana Krivičnim zakonikom, Zakonom o stečaju, Zakonom o privrednim društvima, Zakonom o tržištu kapitala i drugim zakonima u oblasti privrede i finansija.

Zakon protiv „feniksa“

Problem za likvidnost privrede, koji je dugo prisutan na tržištu, su „feniks“ društva bez zaposlenih - društva bez zaposlenih koja se osnivaju da bi aktiva društva koje je u dugovima bila prenetna na njih, a dugovi ostali kod „starog“ društva u dugovima, čime to društvo praktično ostaje da postoji kao „prazna ljuštura“, jer nema sredstava iz kojih bi se poveri-

oci mogli namiriti. Nije retka ni pojava multiplikacije „feniks“ društava, tako da se na kraju ne zna ko je stvarni (de facto) vlasnik – lice koje ima stvarnu kontrolu, odnosno direktor društva („direktor u senci“). U praksi se, po pravilu, ova pojava dešava bez (ozbiljnih) sankcija po (stvarnog) osnivača-vlasnika-direktora tih društava. „Feniks“ društva najčešće posluju sa malim i srednjim preduzećima, kojima tako stvaraju velike probleme u pogledu likvidnosti. Ovaj problem se može rešavati različitim merama, pored napred navedenih.

Jedna od tih mera bi bila formiranje registra diskvalifikovanih lica, odnosno jedinstvenog registra mera zabrane obavljanja funkcije, poziva, poslova, delatnosti i dužnosti za odgovorna lica (slično Registru sudskih zabrana, koji se vodi u Agenciji za privredne registre), čime bi ove zabrane bile učinjene dostupnim potencijalnim poslovnim partnerima. Korak u tom pravcu predstavlja uvođenje Registra sankcija u novom Zakonu o prekršajima. Pored toga, moguće je zakonom ustanoviti zabranu osnivanja drugog privrednog društva kada je postojeće društvo u blokadi određeni period, nije podnelo finansijske izveštaje ili ima neizmirene poreske obaveze, odnosno obaveze po osnovu javnih prihoda. Prednosti i nedostatke ove opcije treba detaljno analizirati, budući da njenom primenom može doći do sankcionisanja onih lica koja nisu prouzrokovala stanje nelikvidnosti društva, nego je do toga došlo krivicom drugih lica, odnosno društava ili jednostavno sticajem poslovnih prilika na tržištu i neostvarivanjem očekivanog prinosna na uložena sredstva.

Neophodna je dosledna i ujednačena primena od strane sudova pravnih instituta pobijanja dužnikovih pravnih radnji (u stečaju i van stečaja) i proboja pravne ličnosti. Takođe i odredaba Zakona o obligacionim odnosima, prema kojima lice na koje pređe na osnovu ugovora neka imovinska celina fizičkog ili

pravnog lica, ili jedan deo te celine, odgovara za dugove koji se odnose na tu celinu, odnosno na njen deo, pored dotadašnjeg imaoaca i solidarno s njim, a do vrednosti njene aktive. Sa aspekta poslovanja nelegalnih društava bez zaposlenih, naročito je značajna primena probijanja pravne ličnosti, koja u većoj meri treba da nađe mesto u radu privrednih sudova, kao i Poreske uprave – posebno u smislu ispunjenja poreske obaveze u slučaju likvidacije. Probijanje pravne ličnosti se javlja kada komanditor, član društva s ograničenom odgovornošću i akcionar zloupotrebili pravilo o ograničenoj odgovornosti društva i tada on odgovara za obaveze društva. Smatra se da postoji ova zloupotreba naročito ako to lice: upotrebilo društvo za postizanje cilja koji mu je inače zabranjen; koristi imovinu društva ili njome raspolaže kao da je njegova lična imovina; koristi društvo ili njegovu imovinu u cilju oštećenja poverilaca društva; radi sticanja koristi za sebe ili treća lica umanju imovinu društva, iako je znalo ili moralo znati da društvo neće moći da izvršava svoje obaveze.

Šta je smisleno a šta sumnjivo

Iako se često društva bez zaposlenih poistovećuju sa nelegalnim i ne-etičkim radnjama, to nije nužno tako, jer postoji veliki broj društava bez zaposlenih koja posluju u skladu sa zakonom i dobrim poslovnim običajima. Tu se, zapravo, radi o društvima za posebne namene. Društvo za posebne namene (projektna kompanija) je privredno društvo – najčešće društvo s ograničenom odgovornošću, osnovano radi ostvarenja određenog užeg, specifičnog ili privremenog cilja ili određene poslovne operacije, odnosno radi realizacije određenog poslovnog projekta. Osnivač (poznat i pod nazivom „sponzor“) osniva društvo za posebne namene i prenosi sredstva na društvo radi realizacije određenog projekta kroz to društvo. Društva za posebne na-

mene se osnivaju u svim privrednim sektorima i granama, uključujući trgovinu, prerađivačku industriju i oblast stručne, naučne, inovacione i tehničke delatnosti i IT industrije.

Generalni razlog za osnivanje društava za posebne namene je upravljanje poslovnim i finansijskim rizicima na taj način što se rizici vezani za određeni poslovni projekat odvajaju od matičnog društva i prenose na novoosnovano društvo za posebne namene (izolacija rizika). Najznačajniji rizik koji se na ovaj način nastoji da se otkloni je rizik nastupanja stečaja, tj. rizik da će ako određeni posao loše krene to uzrokovati stečaj kod osnivača. Istovremeno, pomoću društva za posebne namene štiti se određeni posao u slučaju da nad osnivačem bude otvoren stečaj. Tako se stvaraju uslovi za održavanje postojećih i privlačenje novih investicija, prikupljanje novih i jefitnijih finansijskih sredstava (kreditni i dr.) i za nova poslovna partnerstva.

Pored nabrojanih, obeležja društava za posebne namene su i nizak osnovni kapital i nizak nivo kapitalizacije, „poslovanje na dohvat ruke“, mali broj zaposlenih ili nijedan zaposleni, a dividende osnivaču se isplaćuju u većem obimu nego što se dobit reinvestira. U odnosu na matično društvo, aktiva društva za posebne namene klasifikuje se kao vanbilansna stavka (tuđa sredstva), odnosno ne klasifikuje se kao aktiva matičnog društva, a obaveze za društvo za posebne namene, odnosno za njegova sredstva se klasifikuju kao vanbilansna pasiva (obaveze za tuđa sredstva). Iskustva sa finansijskom podrškom osnivača u slučaju poslovnih teškoća i poslovne krize društva za posebne namene su podeljena – zavisno od konkretnih okolnosti i rizika, poslovnih perspektiva i potencijala i vrednosti imovine koja je prenetna na društvo za posebne namene, osnivač se odlučuje da finansijski pomogne ili ne pomogne društvu za poslovne namene u krizi.